
ESTUDIS

El doctor Joan Solà i Cortassa valora la donació feta pel senyor Josep Rovira i Puig d'una col·lecció d'uns cent quaranta llibres (originals i facsímils) relacionats amb la llengua catalana i datats entre el segle XIV i el segle XX (principalment diccionaris, però també gramàtiques, refranys, vocabularis, etc.), i fa una relació, breument comentada, de les més destacades obres lexicogràfiques a partir del segle XVII.

PRINCIPALS DICCIONARIS CATALANS DE 1637 A 1939

El senyor Josep Rovira i Puig ha regalat al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró una valuosa col·lecció de llibres de filologia catalana que van des del segle XIV fins ben entrat el segle XX. Es tracta d'un conjunt d'obres que fonamentalment estan destinades a l'ensenyament del llatí, del català, del castellà i del francès; conjunt que difícilment es podria consultar en cap altra biblio-teca catalana, potser amb excepció de la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona. I encara cal tenir en compte que moltes de les obres d'aquest conjunt són cada cop més rares al mercat del llibre vell. El senyor Rovira ha esmerçat molts anys i molts recursos en aquesta noble acció. Una part important de la cultura catalana que es conserva en biblioteques i museus procedeix, de fet, de col·leccionistes constants i generosos com ell. La ciutat de Mataró, doncs, s'ha de sentir orgullosa de posseir aquesta col·lecció i ha d'estar agraïda al seu generós donant.

Entre les obres del conjunt predominen els diccionaris. Però hi ha també nombroses gramàtiques, refranys, mètodes d'ensenyament de les llengües esmentades, vocabularis d'obres diverses (per exemple, d'Ausiàs March), etc.

En una nota general, no seria adequat de donar compte de tot aquest material, cosa que exigiria baixar a detalls més propis d'especialistes. He

cregut que seria útil de donar únicament una relació de la producció lexicogràfica pròpiament dita, i encara de fer-ho només a partir del segle XVII i esmentant únicament les obres que, per un motiu o altre, es podrien considerar més importants. Enumero, doncs, tot seguit, cronològicament i de manera molt esquemàtica, les obres principals que es van publicar en aquests tres segles llargs: el lector hi veurà representades moltes de les obres cedides pel senyor Rovira. Prescindiré dels glossaris auxiliars que van aparèixer en obres diverses i també de publicacions anteriors al segle XVII, com ara les de Joan Esteve (1489), Rosembach (1502), Nebrija (1607, etc.), Andrés de Laguna (1555), Miquel Agustí (1625) o Juan Lorenzo Palmireno (1569). Però sí que cal esmentar el notable i ric *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou (València 1575, reeditat fins al 1600), que serà consultat pels lexicògrafs de les èpoques que ens ocuparan. Per a més detalls de tot plegat, el lector pot acudir principalment a dues obres: Germà Colon Domènech i Amadeu-J. Soberanas, *Panorama de la lexicografia catalana* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana 1986); Albert Rico i Joan Solà, *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica* (València: Universitat de València 1995).

1. Del segle XVII esmentarem quatre obres destinades a l'ensenyament del llatí i una que afecta tres llengües modernes:

Antoni Font: *Fons verborum, et phrasium ad iuventutem latinitate imbuendam* (Barcelona 1637).

Pere Torra: *Thesaurus verborum, ac phrasium*. Barcelona 1640. Reeditat fins a 1757.

Joan Lacavalleria i Dulach: *Gazophylacium catalano-latinum*. Barcelona 1696. Diccionari i frasari extensíssim i acurat, un dels tres millors de tot el període que ens ocupa (amb el de Labèrnia i el de Fabra).

Licenciado de Valles: *Suma de temps, y altres rudiments de la Gramatica*. Barcelona 1641. Reeditat fins a 1780. Amb vocabularis.

Pere Lacavalleria: *Diccionario castellano [...]. Dictionnaire françois. Diccionari catala*. Barcelona 1641 (i 1642, 1647: manual de conversa).

2. Al segle XVIII hi hagué molt poca activitat lexicogràfica i només cal fer esment d'obres del valencià Carles Ros: *Breve Diccionario Valenciano-Castellano* (València 1739) i *Diccionario valenciano-castellano* (València 1764). Els interessants materials de Manuel Joaquim Sanelo (1760-1827) els ha editat posteriorment Joseph Gulsoy: *El diccionario valenciano-castellano de Manuel-Joaquín Sanelo*. Castelló de la Plana 1964.

3. El segle XIX és ja molt ric d'aportacions en les tres grans àrees lingüístiques: Catalunya, País Valencià i les Balears.

3.1. A Catalunya es van editar tres obres majors (les tres primeres que enumero) i altres de menors:

Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Juglà: *Diccionario catalan-castellano-latino*. Barcelona 1803-1805. Extens, obra de referència fins a mitjan segle.

Pere Labèrnia: *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* (Barcelona 1839-1840). 2 volums. Seguit pel diccionari invers ... *de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina* (1844-1848). Completat pel *Diccionari suplement de tots los diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana* (Barcelona 1868), revisat en la part científica per Antoni C. Costa. És el primer diccionari modern de fiabilitat considerable, un dels tres més importants del període, com hem dit. El bàsic es va reeditar amb modificacions en 1864-1865, 1888-1892, i inspirà versions posteriors fins ben entrat el segle XX.

Diccionari catalá-castellá-llatí-frances-italiá. Barcelona 1839. Publicat anònim. Però l'invers, ... *castellano-catalan-latino-francés-italiano* (1842-1848), ja és nominal, de [Miquel Antoni] Martí, [Lluís] Bordas i [Joan] Cortada.

Magí Ferrer: *Diccionario catalan-castellano* (Reus 1836, amb les inicials F.M.F.P. y M.M.; novament, ja nominal, Barcelona 1839).

Santiago Àngel Saura: *Diccionario manual ó vocabulario completo de las lenguas catalana-castellana*. Barcelona 1851; amb l'invers (1852); reeditats fins al 1911.

Pau Estorch i Siqués: *Elements de poética catalana y diccionari de sa rima*. Girona 1852.

Delfí Donadiu i Puignau: *Diccionario de la lengua castellana con la correspondiente catalana*. Barcelona [1889ss]. 4 volums.

3.2. Al País Valencià es van publicar les obres principals següents:

Lluís Lamarca: *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*. València 1839 i 1842, molt breu.

Josep Escrig: *Diccionario valenciano-castellano*. València 1851 (simple reimpressió el 1871). Reelaborat i ampliat per Constantí Llobart (amb el mateix títol, València 1887).

Joaquim Martí Gadea: *Diccionario general valenciano-castellano*. València 1891. El més extens.

3.3. A les Balears tenim:

Pere Antoni Figuera: *Diccionâri mallorquí-castèllâ*. Palma 1840. Indicacions interessants de pronunciació.

Joan Josep Amengual: *Nuevo diccionario mallorquin-castellano-latin*. Palma 1858-1878, més extens, en 2 volums. De fet, començat i abandonat el 1841.

Diccionari manual ó vocabulario completo mallorquin-castellano. Palma 1859. Anònim (a nom de «Unos amigos»).

Diccionari mallorquí-castellâ. Palma 1878. Només fins a la lletra F i també anònim (sembla que és de Josep Tarongí).

Josep Hospitaler: *Vocabulario castellano-menorquín y viceversa* (però sense l'invers). Maó 1869. I *Diccionario manual menorquín-castellano*. Maó 1881.

Jaume Ferrer i Parpal: *Diccionario menorquín-castellano*. Maó 1883-1887. 2 volums. Amb ortografia estrambòtica.

Ildefons Rul·lan: *Apuntes para un vocabulario etimológico mallorquín*. Palma 1899.

Joan Benejam: *Vocabulario menorquín-castellano*. Ciutadella 1885 i novament 1906.

Vocabulario trilingüe castellano-menorquín-francés. Ciutadella 1902. Anònim (probablement de Salvador Fàbregues).

4. Al segle xx la lexicografia es diversifica més. Esmentaré només unes quantes obres més interessants. A la secció 4.2 recullo algun tractat de barbarismes, una branca molt important de la història de la lexicografia catalana.

4.1. Compilacions històriques:

Marià Aguiló: «*Diccionari Aguiló*». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*. Barcelona 1915-1934. Edició de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Base de consulta imprescindible per a tota la lexicografia posterior.

Josep Balari: *Diccionario Balari. Inventario lexicográfico de la lengua catalana compilado por el Dr. D. José Balari y Jovany*. Barcelona [1926-1936], incomplet, amb 2 volums publicats.

Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll: *Diccionari català-valencià-balear*. Palma 1930-1962 (volums 1 i 2 refets: 1964 i 1968, respectivament). 10 volums. L'obra més extensa, ambiciosa i útil fins al moment.

4.2. Altres obres:

Antoni Careta i Vidal: *Diccionari de barbarismes introduhits en la llengua catalana*. Vilanova i la Geltrú i Barcelona 1901.

Josep Aladern [Cosme Vidal]: *Diccionari popular de la llengua catalana*. Barcelona 1904-1906. Obra molt deficient.

Eberhard Vogel: *Diccionari portàtil de les llengües catalana y alemanya*. Madrid i Berlín 1911-1916. 2 volums.

Emili Vallès: *Pal·las. Diccionari català-castellà-francés*. Barcelona 1927. Altres edicions, amb l'afegit de l'anglès, vocabularis inversos, etimologies i il·lustracions.

Emili Vallès: *Diccionari de barbarismes del català modern*. Barcelona 1930.

Bernat Montsià: *Els barbarismes. (Guia de depuració del lèxic català)*. Barcelona 1935.

4.3. El diccionari de Fabra. De fet, la primera obra lexicogràfica important de Fabra va ser el *Diccionari ortogràfic* (Barcelona 1917; altres edicions fins a 1937), en què l'autor practica per primera vegada una selecció del lèxic català amb vistes a la llengua estàndard. Però l'obra definitiva va ser:

Diccionari general de la llengua catalana. Barcelona 1932. Reeditat, amb retocs, el 1954, i altres vegades posteriorment.

Joan Solà i Cortassa
Catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona
Doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
Creu de Sant Jordi
Premi d'Honor de les Lletres Catalanes